

डँडेलधुराको पत्रकारिता : दैनिक अखबारबाटे अध्ययन

पदमराज जोशी

आरम्भ

डँडेलधुराबाट वि.सं. २०३३ देखि हिमालय त्रैमासिकका नाममा पत्रिका प्रकाशन सुरु भएको हो (ओम्फा २०६०) । वि.सं. २०४७ सालमा प्रजातन्त्र पुनःस्थापनापछि डँडेलधुराका तेजबहादुर भण्डारीको सम्पादनमा जनगणनस साप्ताहिकको प्रकाशन सुरु भयो । यस्तै, डँडेलधुरा जिल्ला प्रशासनमा वि.सं. २०५६ मा दर्ता भएको अमरगढी एक्सप्रेस साप्ताहिकको पहिलो अंक २०५६ असोज १८ गते प्रकाशन भएको थियो । यसपछि डँडेलधुराको अमरगढी नगरपालिकाबाट २०५६ कातिकमा अर्को साप्ताहिक पत्रिका शिखा प्रकाशन भयो । यसका मुख्य सम्पादक तारा

^१ महाकाली अञ्चलमा पर्ने चार जिल्लामध्ये एक पहाडी जिल्ला हो डँडेलधुरा । महाकालीका दार्चुला र बैतडी, सेतीका बझाड, बाजुरा, अछाम र डोटीको मुख्य प्रवेशद्वार पनि हो यो जिल्ला । व्यापारिक, पर्यटकीय, सांस्कृतिक, धार्मिक, राजनीतिक र पुरातात्त्विक दृष्टिले पनि डँडेलधुरा महत्वपूर्ण छ । स्थानीय भाषामा डॉडालाई डँडेल र अलोलाई धुरा भनिन्छ । अर्कोतिर स्थानीय भाषामै डँडेल भनेको मान्छेको ढाड हो । डँडेलधुराको सदरमुकाम खलंगाबजार मान्छेको ढाडजस्तै देखिने हुनाले पनि यसलाई डँडेलधुरा भनिएको हो । डँडेलधुराको उत्तरमा बैतडी, पूर्वमा डोटी, दक्षिणमा कञ्चनपुर र पश्चिममा भारतको उत्तर प्रदेश पर्दछन् ।

जोशी र सम्पादक एवं प्रकाशक वैतराज भट्ट थिए। २०५८ मंसिर २ देखि अजयमेरु साप्ताहिक प्रकाशित भयो। आर्थिक भार धान्न नसकेपछि यो साप्ताहिक पनि दुई वर्षपछि बन्द भयो।^२ पहिलो दैनिक पत्रिकाका रूपमा २०६१ माघ २० गतेदेखि हिलटाइम्स दैनिकको प्रकाशन सुरु भएको हो। यो दैनिक २०६० माघ १८ मा जिल्ला प्रशासन कार्यालय डँडेलधुरामा दर्ता भएको थियो।

यहाँबाट विसं २०६८ सम्म चारओटा दैनिक अखबार प्रकाशित भइरहेका छन् (हेनुहोस् तालिका १)। हिलटाइम्स, हिमखण्ड र डँडेलधुरा पोष्ट दैनिक नियमितरूपले प्रकाशित भइरहेका छन् भने अमरगढी पोष्ट दैनिक नियमित छैन। काम विशेषले सम्पादक जिल्ला बाहिर गएका बेला यो अखबारको कार्यालयमा ताला लाग्ने गरेको छ।^३ नियमित प्रकाशन भइरहेका तीनओटै दैनिकलाई प्रेस काउन्सिल नेपालले (२०६६ सालमा) 'ग' वर्गको दैनिकका रूपमा वर्गीकरण गरेको छ। यहाँबाट २०६३ देखि आफ्नो एफएम रेडियो पनि नियमित प्रसारण भइरहेको छ। तर यसले धार्मिक विषयवस्तु मात्र प्रसारण गर्ने गरेको छ।

तालिका १ : दैनिक अखबारहरूको विवरण^४

क्र.सं.	अखबार	सम्पादक तथा प्रकाशक	प्रकाशन सुरु भएको मिति	पृष्ठ	चापिने प्रति
१	हिलटाइम्स	छत्र साउद	२०६१ माघ २०	४	१ हजार
२	डँडेलधुरा पोष्ट	केशव बोहरा	२०६४ वैशाख १	४	५ सय
३	हिमखण्ड	दीपक सिंह	२०६५ कात्तिक १५	४	१ हजार
४	अमरगढी पोष्ट	मानबहादुर साउद	२०६६ भद्रौ ५	४	-

स्रोत : जोशी (२०६७)।

यो लेखमा डँडेलधुराको पत्रकारिताको अवस्थालाई चित्रण गर्ने प्रयास गरिएको छ। डँडेलधुरामा पत्रकारिताको अहिलेको अवस्था तथा सामना गर्नु परेका चुनौतीबारे यो लेखमा चर्चा गरिएको छ। अध्ययनका क्रममा डँडेलधुरामा पत्रकारिता गरिरहेका पत्रकार र प्रकाशकसँग कुराकानी पनि गरिएको छ।

^२ कान्तिपुर दैनिकका डँडेलधुरा संवाददाता डीआर पन्तसँग २०६६ पुस २७ मा गरिएको कुराकानी।

^३ डँडेलधुरा पोष्टका बजार व्यवस्थापक ज्ञानेन्द्र भाटसँग २०६६ पुस २९ मा गरिएको कुराकानी। अध्ययनको क्रममा यो अनुसन्धानकर्ता उक्त अखबारको कार्यालय रहेको स्थान तुफानडाँडा पुदा अखबारको कार्यालयमा ताला लगाइएको थियो। छिमेकीहरूसँग बुझ्दा सम्पादक काम विशेषले बाहिर गएकाले पत्रिकाको प्रकाशन 'केही दिनका लागि बन्द' रहेको जानकारी पाइयो।

^४ विसं २०६७ देखि अमरगढी एफएम र सुदूर आवाज एफएम प्रसारण भइरहेको छ। २०६८ को कात्तिकदेखि राम धामी सम्पादक रहेको आकलन दैनिकको प्रकाशन सुरु भएको छ।

अध्ययन अवधिभर पत्रिकामा छापिएका विषयवस्तुको विश्लेषण पनि यो लेखमा गरिएको छ । अखबारमा छापिने विषयवस्तुको स्थान र प्रभावका दृष्टिले महत्त्वपूर्ण ठानी तीनओटा दैनिक हिल्टाइम्स, हिमखण्ड र डँडेलधुरा पोस्टलाई अध्ययनमा समावेश गरिएको छ । यस क्रममा यी तीनओटा दैनिकले २०६६ पुस महिनाभर छापेका समाचारको अध्ययन गरिएको छ । अमरगढी पोस्ट नियमित प्रकाशन नभएकाले यो लेखमा समावेश गरिएको छैन । यो लेख मूल रूपमा तीन खण्डमा विभक्त छ । पहिलो खण्ड नियमित छापिने तीनओटा अखबारको प्रकाशनको पृष्ठभूमि र अवस्थाबारे केन्द्रित छ । दोस्रो खण्डमा अखबारमा प्रकाशित सामग्रीबारे चर्चा गरिएको छ । तेस्रो खण्डमा डँडेलधुराका दैनिक अखबारले भोगेका चुनौतीबारे चर्चा गरिएको छ, र अन्त्यमा निष्कर्ष छ ।

दैनिक अखबारको परिचय

हिल्टाइम्स दैनिक

दैनिक अखबारको रूपमा डँडेलधुराबाट प्रकाशन हुने हिल्टाइम्स दैनिक पहिलो हो । ट्याबलोइड आकारमा प्रकाशित हुने यो दैनिकको प्रकाशन २०६१ माघ २० देखि सुरु भएको हो । यो अखबार डँडेलधुराको अमरगढी नगरपालिकाबाट प्रकाशित हुन्छ । श्यामश्वेतमा छापिने यो दैनिक चार पृष्ठको छ । कुनै अवसर वा विज्ञापन बढी भएका बेला बढी पृष्ठ पनि छापिन्छ । हिल्टाइम्सको आफैनै अफसेट प्रेस छ । कैलपाल अफसेट प्रेसमा यो अखबार छापिन्छ । हिल्टाइम्सको बिक्री-वितरण बैतडी, दार्चुला, डोटीसम्म पनि हुन्छ । दैनिक एकहजार प्रति छापिने यो अखबारको मुख्य बजार डँडेलधुराको सहरी क्षेत्र हो । सुदूरपश्चिमका अन्य पहाडी जिल्लाका सदरमुकामतिर पनि पठाइने गरिएको भए पनि यसको बिक्री एकदमै न्यून हुन्छ । बिक्री नै भए पनि पैसा चाहिँ एकमुष्ट पाउन सक्ने अवस्था छैन ।^५ हिल्टाइम्सले विशेष गरी डँडेलधुरा र सुदूरपश्चिमका घटनालाई प्रमुख समाचार बनाउँदै आइरहेको छ । यसबाहेक राजधानीका राष्ट्रिय महत्त्वका समाचारलाई पनि यसले प्रमुख स्थान दिने गरेको छ । अखबारमा छापिने अधिक समाचार राजनीतिसँग सम्बन्धित हुन्छन् । राष्ट्रिय होस् या स्थानीय तह जहाँ पनि राजनीति नै हाबी भएकाले अखबारमा पनि यस्तै विषय प्राथमिकतामा पर्दछन् ।

^५ हिल्टाइम्सका सम्पादक छत्र साउदरसँग २०६६ पुस २८ मा गरिएको कुराकानी ।

आर्थिक समस्या र सीमित बजारका कारण चार पृष्ठको अखबार छानुपर्न बाध्यताले चाहेर पनि ग्रामीणस्तरका धेरै विषयवस्तु समेट्न नसकेको हिल्टाइम्सका सम्पादक छत्र साउदको भनाइ छ ।^६ सरकारले तोकेको न्यूनतम पारिश्रमिक दिन सक्ने अवस्था नभएकाले आवश्यकताअनुसार रथानीय संवाददाता नियुक्त गर्न सकेका छैनन् । बरू, विभिन्न कामका लागि सदरमुकाम आउने ग्रामीण बासिन्दा नै समाचारका स्रोत हुन् । उनीहरूले भनेका विषयवस्तुलाई स्थानीय सामग्रीको रूपमा प्रस्तुत गरिन्छ । यो अखबारमा सम्पादक, समाचारदाता र अन्य कर्मचारी गरी चारजना कार्यरत छन् ।

डँडेलधुरा पोष्ट

दैनिक अखबारको रूपमा नियमित प्रकाशित भइरहेको डँडेलधुरा पोष्ट २०६४ वैशाख १ देखि प्रकाशन हुन थालेको हो । यो पत्रिका यसभन्ता पहिले २०६३ माघदेखि साप्ताहिक रूपमा पनि प्रकाशन भएको थियो । अमरगढी नगरपालिकाको तुफान डॉडामा यो अखबारको कार्यालय छ । केशव बोहराद्वारा प्रकाशित र सम्पादित डँडेलधुरा पोष्ट श्यामश्वेत रूपमा चार पृष्ठमा छापिन्छ । यो दैनिकमा अल्पकालीन र पूर्णकालीन गरी पत्रकारसहित छ जना कर्मचारी छन् ।^७

यो अखबारले पनि जिल्लाका विभिन्न ग्रामीण क्षेत्रमा संवाददाता नियुक्त गरेको छैन । डँडेलधुराको प्रमुख र ठूलो क्षेत्रफल ओगटेको भित्री मधेस जोगबुडा, आलिताल, शीर्ष गाविसमा यो पत्रिकाको बिक्री हुन्छ । यो अखबारले ग्रामीण समाचारलाई केही स्थान दिने गरेको पनि छ । अखबारमा छापेका समाचारको प्रभाव पनि राम्रो रहेको पाइन्छ । यसका सम्पादक केशव बोहराका अनुसार २०६७ पुसको पहिलो हप्ता बगरकोट सडक खण्डमा 'बस व्यवसायीले मनोमानी ढंगले भाडा असुलिरहेको' समाचार छापेको भोलिपल्ट जिल्ला प्रशासन कार्यालयले बढी भाडा असुल्ने बस व्यवसायीलाई कारबाही गरेर भाडा घटाएको

^६ साउदसँग २०६६ पुस २८ मा गरिएको कुराकानी ।

^७ डँडेलधुरा पोष्टका सम्पादक केशव बोहरासँग २०६६ पुस २८ मा गरिएको कुराकानी ।

थियो ।^८ डँडेलधुरा पोस्ट दैनिक पाँच सयप्रति छापिन्छ । बैतडी, दार्चुला, डोटी लगायतका पहाडी जिल्लामा बिक्रीका लागि अखबार पठाए पनि पैसा उठाउन हम्मेहम्मे पर्ने भएकाले जिल्ला बाहिर खासै पठाइँदैन ।

हिमखण्ड दैनिक

हिमखण्ड दैनिक २०६५ कात्तिक १५ देखि प्रकाशन हुन थालेको हो । हिमखण्ड धनगढी र डँडेलधुरा दुवै जिल्लाबाट प्रकाशित हुन्छ । सुरुआतमा आठ पृष्ठमा कलरमा छापिने यो पत्रिकाको बिक्री अनुमान गरेअनुसार नबढेपछि २०६६ फागुन ५ देखि चार पृष्ठमा श्यामश्वेतमा मात्र प्रकाशित हुने गरेको छ । सुदूरपश्चिमको पूरै बजार औगट्ने लक्ष्य लिएर ठूलै लगानीमा सञ्चालन गरिए पनि बजार अभावका कारण पत्रिकाले घाटा बेहोर्नुपरेपछि चार पृष्ठमा खुम्खिनु परेको हो । स्थानीय व्यापारी सुरेश जोशी र भीमबहादुर साउदले यो अखबारमा लगानी गरेका थिए । तर घाटा हुन थालेपछि उनीहरूले लगानी गर्न छाडे । उनीहरूले छाडेपछि पत्रकारले नै लगानी गरिरहेका छन् । यो दैनिकमा काम गर्ने पत्रकारले समाचार छापिएकै कारण बेला-बेलामा भज्म्फट बेहोर्नुपरेको छ । जस्तो, समैजी गाविसमा भएको भ्रष्टाचारसम्बन्धी समाचार छापिएपछि यो दैनिकले गाविससँग मुद्दासमेत खेन्जु परेको थियो । तर पछि जिल्ला अदालतले अखबारकै पक्षमा फैसला सुनाएको थियो ।^९

यो अखबारमा पत्रकार र अन्य कर्मचारी गरी १२ जना कार्यरत छन् । यीमध्ये पाँच जना मात्र पूर्णकालीन हुन् । यो अखबारले पनि समाचारका लागि सदरमुकाम आउने ग्रामीण जनतामा भर पर्नुपर्ने अवस्था छ । हिमखण्ड दैनिकले गाविसका सचिव, सरकारी कामका लागि सदरमुकाम आउने चिनेजानेका आफन्त, शिक्षकबाट प्राप्त खबरलाई ग्रामीण समाचार बनाउने गर्छ ।

^८ बोहरासँग २०६६ पुस २८ मा गरिएको कुराकानी ।

^९ हिमखण्डका कार्यकारी सम्पादक दीपक सिंहसँग २०६६ पुस २९ मा गरिएको कुराकानी ।

पछिला दिनमा मोबाइलको पहुँच गाउँघरसम्म पुगेकाले समाचार पुष्टि गर्न सजिलो भएको छ । यसका अलावा राजधानीबाट प्रकाशित हुने ब्रोडसिट दैनिक र रेडियो तथा टेलिभिजनका स्थानीय समाचारदाताले पनि यो अखबारका लागि समाचार तयार पार्न सहयोग गर्ने गरेका छन् । सहयोग गरेको बदलामा ती पत्रकारहरूले हिमखण्डको कार्यालयमा रहेको टेलिफोन, इन्टरनेट, कम्प्युटर प्रयोग गरेबापत ऐसा तिर्नु पर्दैन ।^{१०}

प्रकाशित सामग्री

ग्रामीण समाचार

डँडेलधुराबाट प्रकाशन हुने प्रमुख तीनओटै दैनिक अखबारले ग्रामीण समाचारलाई प्राथमिकता दिएर प्रकाशन गर्ने गरेका छन् । यो अध्ययन अवधिमा हेरिएका अखबारका केही शीर्षकहरूले पनि सो कुराको पुष्टि गर्छन् । जस्तो, हिमखण्ड दैनिकले छापेका ग्रामीण समाचारमा 'डँडेलधुरामा टिमुर र गिठा संकलन', 'लोग्नेले छोडेपछि अलपत्र', 'एड्सबाट जोगिन श्रीमानलाई सन्देश', 'सल्ला गाउँको तरकारीले बजार पाएन', 'समयअगाडि नै लालीगुराँस फुल्पो', 'अमरगढी किल्ला सर्वसाधारणका लागि खुला', 'डँडेलधुरामा वर्षेनि दुईहजार पाठेघर खस्ने रोगी', 'भीत खोज्दै गाउँले, 'हलियाको तथ्यांक संकलन'लगायतका सामग्री प्रकाशित छन् । यसै गरी डँडेलधुरा पोस्टले लोडशेडिङले जनजीवन प्रभावित, बन्दले परीक्षा बिथोलियो, डँडेलधुरामा आउ खस्ने दुईहजार बिरामी, बभाड बैंकमा चोरी, प्राथमिक उपचार केन्द्रमा उपचार छैन, नेपाल विद्यार्थी संघका स्थानीय नेताले बलात्कार गरे, डँडेलधुरामा उपभोग्य वस्तुको भाउ बढ्यो, शिक्षक लाइसेन्स परीक्षा पछि सारियो लगायतका समाचार छापेको छ । हिलटाइम्सले डँडेलधुराको एकसरे मेसिन प्रयोगविहीन', 'अमरगढी किल्ला खुल्पो', 'बाजुराका जनता भोकै', 'हराए घरेलु परम्परागत मेसिन', 'रजस्वला हुँदा विद्यालयमै भेदभाव' लगायतका समाचारलाई प्राथमिकतासाथ प्रकाशन गरेको छ ।

राजनीतिक समाचार

अखबारहरूले राजनीतिक विषयवस्तुलाई बढी प्राथमिकता दिएर मुख्य समाचार बनाउने गरेका छन् । २०६६ पुस महिनामा डँडेलधुरा पोस्टले छापेका ३२ ओटा मुख्य समाचारमध्ये आधा राजनीतिक समाचार छन् । राजनीतिक पार्टीले सञ्चालन

^{१०} ढीआर पन्तरसँग २०६६ पुस २९ मा गरिएको कुराकानी ।

गरेका अभियान, नेताहरुका भाषण, केन्द्रको राजनीति र राजनीतिक दलहरुका स्थानीय गतिविधिलाई प्राथमिकता दिइएको छ । डँडेलधुरा पोष्टले छापेका समाचारमा एमाले उपाध्यक्ष अशोक राईको भाषण, प्रधानमन्त्रीको चीन भ्रमण, संसदमा संविधान संशोधन, नेपाली भूमिमा भारतीय अतिक्रमण, चार महिनामा सेना समायोजन, उच्चस्तरीय संयन्त्रप्रति प्रधानमन्त्री असञ्चुष्ट, भलनाथ खनालको भाषण, शेरबहादुर देउवाको भाषण, संविधान निर्माणको खाकालगायतका छन् ।

यसै गरी हिलटाइम्स दैनिकले २०६६ पुस महिनाभरिमा छापेका ३० ओटा मुख्य समाचारमध्ये १७ ओटा राजनीतिक विषयमा आधारित छन् । हिलटाइम्स दैनिकले एमाले उपाध्यक्ष राईको भाषण, प्रम र राष्ट्रसंघका महासचिवबीच भेट, संवैधानिक समितिका सभापति नीलाम्बर आचार्यको भाषण, 'माओवादी जनसत्ता कायम छ, अयोग्य लडाकु बहिर्गमन', शेरबहादुर देउवाको भाषण, 'संयन्त्रमा प्रमलाई राख्नुपर्ने एमालेको अडान', 'सीमामा प्रचण्डको पुत्ता दहन'लगायत राजनीतिक समाचारलाई प्रमुख समाचार बनाएको छ ।

हिमखण्ड दैनिकले एक महिनामा २५ ओटा मुख्य समाचार छापेको छ । जसमध्ये १० समाचार राजनीतिक विषयवस्तुसँग सम्बन्धित छन् । हिमखण्ड दैनिकले यो अवधिमा 'माओवादीले तीनदिन बन्द गर्ने', 'पूर्व प्रम लोकेन्द्रबहादुर चन्दको जग्गा कब्जा', 'माओवादी दोहोरो सत्ताको खेलमा', 'माओवादीका कारण औद्योगिक लगानीमा बाधा', 'उच्चस्तरीय संयन्त्रमा प्रम राख्ने दबाव', 'सीमामा प्रचण्डको पुत्ता दहन'लगायत समाचारलाई मुख्य समाचार बनाएको छ ।

डँडेलधुरा का देउवा

डँडेलधुराका अखबारहरूले पूर्वप्रधानमन्त्री शेरबहादुर देउवाले विभिन्न ठाउँमा गरेका भाषण र उनले दिएका अन्तर्वार्तालाई मुख्य समाचार बनाएर महत्वसाथ छापे गरेका छन् । हुन त देउवाले बोलेका कुरा राष्ट्रिय दैनिकहरुका पनि हेडलाइन हुन्छन् नै । त्यसैले यहाँका पत्रिकाका लागि पनि तीनपटक प्रधानमन्त्री भइसकेका र नेपाली कांग्रेसका वरिष्ठ नेतासमेतले बोलेका कुरा समाचार हुनु नौलो होइन । तर यहाँका मिडियाले देउवा सुदूरपश्चिम क्षेत्र वा डँडेलधुरा आएका बेला बोलेका कुरालाई मात्र नभएर देउवा पूर्वको इनस्वामा बोलेको कुरा पनि प्राथमिकता दिएर छापे गरेका छन् (हेर्नुहोस् तस्बिर १) । हिलटाइम्स दैनिकले पुस १ गते देउवाले इटहरीमा गरेको भाषणलाई पहिलो पृष्ठमा स्थान दिएको छ । यसै गरी देउवाले महेन्द्रनगर, डँडेलधुरा र कैलालीमा गरेको भाषणलाई पनि पहिलो पृष्ठमा स्थान दिएर छापेको देखिन्छ ।

माओवादी हस्तक्षेपको बिकल्प खेजिठ्ठः देउवा

हिमखण्ड संवाददाता

देउवा ३० लिखित

नेपाली कडगेश्वर क बरिछु नेता पुर्वप्रधानमन्त्री शेरबहादुर देउवाले माओवादी और जनजनस्तीको विवरण बोज्ज्ञ भएता आएको बताएका छन्। 'माओवादीहरूले हरेक वेदमा जनजनस्ती गरिरहेका छन्।'

महाभागवत इतिहासमा ईस धूमियमले आयोजना गरेको पत्रकार नेपालपाट कर्यक्रममा उनके भने 'अब माओवादी हस्तक्षेपको विवरण सोचिन्दू'। माओवादी युद्धलाई नेपाली भेस्ते उचाइमा पुगाएको दारीपूर्व देउवाले माओवादीले स्वतन्त्र ईस मापिएको आक्रमण नसीहोको दुख घर्त मतमत गरे।

प्रेसको नियतका गर्ने माओवादीले मूल्यका अधिनायकबाद लाद्दै चेष्टा गरि रहेको बताउदै यसी अभियानको काल्पनिक परा नम्ने ठोकाका गरे। माओवादी जनजनस्तीका घटनाकार सांविधानिकी भएपछी स्थानान्वयन विनाशको देखिए भएसहाई निशाना बनाइदेखि बताउदै उनके कडगेश सोकान्वयक पक्षमा लडिरहने पार्टी भएकाले स्वतन्त्र भेसको सम्बन्ध गरिरहेको व्यक्तिगत व्यक्तिगत।

जनजनस्तीको विकल्प बोज्ज्ञ जनता एवजुहु हुन आवश्यक रहेको बताउदै देउवाले यसी अवधारणा रहिरहेमा नेपाल सरकारलाई माओवादी बिट्ठू एसन भिने बायता आइलाने दारी समत गरे।

तरिखर १ : हिमखण्डको पहिलो पृष्ठमा छापिएको समाचार।

हिमखण्ड दैनिकले पनि देउवाका विभिन्न भाषणलाई समाचारका रूपमा स्थान दिएको छ। पुस महिनाभरि हिमखण्डले दुइटा समाचार देउवाको भाषणलाई आधार मानेर बनाएको थियो भने हिलटाइम्सले तीनओटा डॅडलधुरा पोस्टले पुस महिनाभरिमा पहिलो पृष्ठमा देउवाको भाषणसम्बन्धी एउटा समाचार छापेको थियो।

नेपाल पत्रकार महासंघ डॅडलधुरा शाखाका अध्यक्ष रामसिंह धामीका अनुसार देउवा एकदमै कम मात्र डॅडलधुरा आउने गर्छन्। यहाँका पाठक देउवाले बोलेका कुरा सुन्न चाहने भएकाले पाठकको चाहनालाई ध्यानमा राखी देउवाको भाषणलाई प्राथमिकता दिएर छापिन्छ ।^{११} पाठकको चाहनाअनुसार यसो गरेको भनिए पनि यहाँका केही सम्पादक र प्रकाशक नेपाली कांग्रेसप्रति आस्थावान् छन्।

स्वास्थ्य समस्या प्राथमिकतामा

स्वास्थ्य समस्यालाई यहाँका अखबारहरूले महत्त्व दिने गरेका छन्। सुदूरपश्चिमका पहाडी जिल्लाका महिलाहरूलाई आउ खस्ने समस्याले निकै पिरोलेको तर

^{११} धामीसँग २०६६ पुस २९ मा गरिएको कुराकानी।

राज्यले उनीहरूको स्वास्थ्यप्रति ध्यान नदिएको आशयका समाचार तीनओटै दैनिकले बेला बेलामा प्रमुखतासाथ प्रकाशन गरेका छन् । आउ खस्ने समस्यालाई समाचार बनाएर डँडेलधुरा पोष्टले पुस ५ र ८ गते पहिलो पृष्ठमा सामग्री प्रकाशन गरेको छ । अध्ययन अवधिमा 'स्वास्थ्य संस्थामा औषधि अभाव', 'डँडेलधुराका स्वास्थ्य चुनौती', 'नेपालमा स्वाइन फ्लुका कारण एकको मृत्यु', 'एड्सबाट जोगिन परदेशी श्रीमानलाई सन्देश' जस्ता शीर्षकमा हिमखण्डमा सामग्री छापिएका छन् । हिलटाइम्समा 'एकसरे मेसिन प्रयोगविहीन', 'प्रजनन स्वास्थ्य शिक्षा दिँदै बैठडीका किशोरी', 'शिविरका गर्भवतीलाई पौष्टिक आहार अभाव', 'गोठमा मर्छन् वर्षेनि सर्याँ महिला र बच्चा', 'रजस्वला हुँदा विद्यालयमा भेदभाव', 'एड्स न्यूनीकरणमा गैरसरकारी संस्थाको ठेक्का किन ?' लगायत सामग्री प्रकाशन भएका छन् । यहाँका बासिन्दालाई स्वास्थ्य समस्याले बढी सताएकाले पनि हुनसक्छ, यहाँका मिडियाले स्वास्थ्यसम्बन्धी समस्यालाई राम्रो स्थान दिएर प्रकाशन गर्न गरेको पाइएको छ । एक महिनाको अवधिमा हिमखण्ड दैनिकले कुल समाचारको २० प्रतिशत स्वास्थ्य समाचार प्रकाशन गरेको छ भने हिलटाइम्सले १५ प्रतिशत । डँडेलधुरा टाइम्सले १० प्रतिशत स्थान स्वास्थ्य समाचारलाई दिएको छ (जोशी २०६७) ।

पाठेघरका रेसीको संख्या अत्यधिक

तस्मैर ३ : हिलटाइम्स टैनिकमा प्रकाशित स्वास्थ्यसंबंधी एक समाचार

हिलटाइम्सले २०६६ पुस १२ गते 'पाठेघरका रोगीको संख्या अत्यधिक' (हेर्नुहोस् तस्बिर २) र सोही महिनाको २९ गते 'पाठेघरको समस्या लुकाउँच्नू महिला' शीर्षकको समाचार प्रकाश गरेको छ । हिमखण्डले पनि पुस ८ को अंकमा 'डॅल्लधुरामा बर्सेनि दुई हजार आउ खस्ने रोगी बढ्दै' शीर्षकको प्रमुख समाचार प्रकाशन गरेको छ ।

अन्तर्राष्ट्रिय समाचार न्यून

डॅल्लधुराका अखबारहरूले अन्तर्राष्ट्रिय समाचारलाई त्यति प्राथमिकता दिएको पाइएन । छापिएका अन्तर्राष्ट्रिय समाचारहरूमा छिमेकी देश भारतका समाचारहरू बढी पर्छन् । हिमखण्डले पुस १८ को अंकमा 'यौनकाण्डपछि राज्यपालले राजीनामा दिए' भन्ने शीर्षकमा भारतको समाचार छापेको छ । डॅल्लधुरा पोष्टले पुस १९ गते बलिउडसम्बन्धी समाचार छापेको छ । २०६६ पुस महिनाभरिको अवधिमा डॅल्लधुरा पोष्टले दुइटा अन्तर्राष्ट्रिय समाचार छापेको छ भने हिलटाइम्सले चारओटा र हिमखण्डले तीनओटा । अन्तर्राष्ट्रिय समाचारलाई सम्पादकले पनि महत्व नदिने र पाठकले पनि खासै स्वयं नदिने भएकाले यहाँका अखबारहरूले पहिलो पृष्ठमा अन्तर्राष्ट्रिय समाचारलाई स्थान दिने गरेका छैनन् । हिलटाइम्सका सम्पादक छत्र साउदका अनुसार यहाँका सबै अखबारहरूले स्थानीय समाचारलाई बढी प्राथमिकता दिने चलनका कारण अन्तर्राष्ट्रिय समाचारलाई बढी प्राथमिकता दिन नसकेका हुन् ।^{१२}

स्रोतविना नै हुबहु साभार

काठमाडौँबाट प्रकाशित हुने ब्रोडसिट दैनिकमा छापिएका लेखहरूलाई यहाँका अखबारहरूले इन्टरनेटबाट डाउनलोड गरेर भोलिपल्ट छाने गरेका छन् । केही लेखहरूलाई छोडेर राजधानीका अखबारमा छापिएका लेख नै यहाँका अखबारहरूले भोलिपल्टको अंकमा छाप्छन् ।^{१३} इन्टरनेटको सुविधा भएपछि काठमाडौँका अखबारमा छापिएका लेख सीधै कम्प्युटरबाट कपी गरेर छान्न सजिलो भएको छ । राजधानीबाट प्रकाशित हुने कान्तिपुर, अन्नपूर्ण पोष्ट, नयाँ पत्रिका, राजधानीलगायतका अखबारमा छापिएका लेखहरूलाई हुबहु छाने गरेका छन् । छापिएको लेख कुन दैनिकबाट साभार गरिएको हो त्यो भने अक्सर खुलाइँदैन ।

^{१२} छत्र साउदसँग २०६६ पुस २८ मा गरिएको कुराकानी ।

^{१३} कान्तिपुर दैनिकका डॅल्लधुरा संवाददाता डीआर पन्त र हिलटाइम्सका सम्पादक छत्र साउदसँग २०६६ पुस २८ मा गरिएको कुराकानी ।

उदाहरणका लागि डँडेलधुरा पोस्टले २०६६ पुस १ गते 'वीनको सुफाव र माओवादीको सत्तालोलुपता' शीर्षकमा शोभाकर पराजुलीको लेख छापेको छ । यो लेख त्यसको अधिल्लो दिन कान्तिपुर दैनिकमा प्रकाशन भएको थियो । तर कान्तिपुर दैनिकबाट साभार भनेर कतै पनि उल्लेख गरिएको छैन । काठमाडौंका अखबारहरूले राजनीतिक दलका नेतासँग लिएका अन्तर्वार्ता पनि हुबहु प्रकाशन भएका छन् । यसरी छापिएको अन्तर्वार्ता पढ्दा स्थानीय समाचारदाताले नै अन्तर्वार्ता लिएको हो कि जस्तो भान पर्न जान्छ । यस्तै, २०६६ पुस २३ गतेको अंकमा डँडेलधुरा पोस्ट दैनिकमा प्रधानमन्त्री माधवकुमार नेपालको अन्तर्वार्ता छापिएको छ । यो अन्तर्वार्ता पुस २२ गतेको कान्तिपुर दैनिकबाट साभार गरिएको हो । डँडेलधुरा पोस्टमा पुस महिनामा आठओटा लेख स्रोत नखोली साभार गरिएको छ । केन्द्रमा बस्ने नेता, अभिनेता, विशेषज्ञ जिल्लामा उपलब्ध नहुने भएकाले राजधानीबाट प्रकाशन हुने अखबारमा छापिएका अन्तर्वार्ता छाजे गरेको यहाँ कार्यरत पत्रकार र अखबारका सम्पादकहरू नै स्वीकार्छन् । रेडियो नेपाल र अन्पूर्ण पोस्ट दैनिकका स्थानीय समाचारदाता बाबुराम श्रेष्ठका अनुसार स्रोत उल्लेख नगरी समाचार छानु पत्रकार अचारसहिता विपरीत हो भन्ने कुरा थाहा भएर पनि छाजे छाडेका छैनन् ।^{१४}

सम्पादकीय क्रम

तीनओटै दैनिकको प्राथमिकतामा सम्पादकीय परेको देखिएन । आफूलाई लेखन मन लागेको दिन सम्पादकीय लेख्ने र अल्छी लागेको दिन नलेख्ने यहाँका अखबारको चलन नै छ । एक महिनामा हिम्मेछड दैनिकले तीनओटा मात्र सम्पादकीय लेखेको छ । यी सबै सम्पादकीयमा राजनीतिक विषयवस्तु उठाइएका छन् । यसै गरी हिलटाइम्स दैनिकले महिनाभरिमा दुइटा मात्र सम्पादकीय छापेको छ । डँडेलधुरा पोस्टले भने महिनाभरमा १५ ओटा सम्पादकीय लेखेको छ । यहाँका सम्पादकले हरेक दिन सम्पादकीय नलेख्नुको मुख्य कारण सम्पादकीय पाठकको रोजाइमा नपर्न भएकाले सम्पादकीय नलेख्ने पनि चल्छ भन्ने सम्पादकको धारणा छ । यसको अर्थ सम्पादकलाई सम्पादकीयको महत्त्वसमेत थाहा नहनु हो । सम्पादकीय नछापिएको दिन त्यस ठाउँमा लेख र विचारलाई स्थान दिइएको छ ।

^{१४} श्रेष्ठसँग २०६६ पुस २९ मा गरिएको कुराकानी ।

विद्यमान समस्या

क्रम जनशक्ति

२० ओटा गाविस र एक नगरपालिका रहेको डँडेलधुरा जिल्लाका ग्रामीण समाचार समेटन कर्मचारीमा पनि १० जना संवाददाता हुनुपर्नेमा यहाँका अखबार तीन-चारजना कर्मचारीका भरमा प्रकाशन भइरहेका छन्। ट्याबलोइड साइजको दैनिक अखबारका लागि यो जनशक्ति थोरै हो। आफ यी सबै कर्मचारी पूर्णकालीन नभएकाले समस्या पर्ने गरेको छ। कहिलेकाहीं त एउटै पत्रकारले समाचार संकलनदेखि सम्पादनसम्मका काम गर्नुपर्ने अवस्था छ। आर्थिक अभावकै कारण यहाँका मिडियाले जिल्लाका मुख्यमुख्य ठाउँमा समेत संवाददाता नियुक्त गर्न सकेका छैनन्। हिमखण्ड दैनिकमा १२ जना कर्मचारी कार्यरत छन्। तिनमा दुई जना कम्प्युटर अपरेटर, आठ जना पत्रकार र दुईजना बजार व्यवस्थापक छन्। यो दैनिक सुरु गर्दा ५० जना पत्रकार नियुक्त गर्ने योजना थियो। धनगढीबाट प्रकाशन गरेर सुदूरपश्चिमका नौओटा जिल्लामा अखबार पुन्याउने लक्ष्य राख्वेर आठ पृष्ठ प्रकाशन गर्न थालिएको थियो। २०६५ मंसिरदेखि सुरु भएको आठ पृष्ठको अखबार तीन महिनापछि चार पृष्ठमै सीमित हुन पुग्यो।

यो अध्ययनको समयमा हिलटाइम्समा चारजना कर्मचारी थिए। समाचार संकलनदेखि सम्पादनसम्मको काम छत्र साउदले गर्दैन्। यसबाहेक बाहिर जिल्लाका पत्रकार साथीहरूले समाचार पठाइदिएर सहयोग गर्ने गरेका छन्। डँडेलधुरा पोस्टमा छ जनाले सम्पूर्ण जिम्मेवारी निर्वाह गरिरहेका छन्। एकजना टाइपिस्ट, एकजना बजार व्यवस्थापक, एकजनाले वितरक र बाँकी तीनजना समाचार संकलकदेखि सम्पादकसम्म हुन्। कम्प्युटर टाइपिस्ट ज्ञानेन्द्र भाटका अनुसार सम्पादक बिदामा बसेमा पत्रिका निकाल्न समस्या आउँछ।^{१५}

क्रम बिक्री-वितरण

अखबार किनेर पढ्ने बानीको विकास हुन सकेको छैन। केही मुख्य व्यापारिक केन्द्र र पहाडी जिल्ला सदरमुकाममा पठाइने गरेको भए पनि बिक्री-वितरण नभएर अखबार फिर्ता हुने गरेका छन्। केही वर्ष पहिलेसम्म काठमाडौंबाट प्रकाशित हुने अखबार भोलिपल्ट मात्र डँडेलधुरा पुग्ये। त्यस्तो भएकाले बासी समाचार पढ्नुभन्दा यहाँका पाठक ताजा समाचार पढ्नका लागि स्थानीय अखबार नै खोज्ये। तर कान्तिपुर, द काठमाण्डू पोस्ट, नागरिक, रिपब्लिका

^{१५} भाटसँग २०६६ पुस २८ मा गरिएको कुराकानी।

दैनिक नेपालगञ्जबाट समेत प्रकाशन हुन थालेपछि यी दैनिकहरू प्रकाशित भएकै दिन बिहान ९ बजेतिर डँडेलधुरा पुग्छन् । काठमाडौंबाट प्रकाशित हुने अन्नपूर्ण पोस्ट र द हिमालयन टाइम्स दैनिक पनि जहाजमार्फत बिहान धनगढी र मध्याह्नसम्म डँडेलधुरा पुग्छन् । राजधानीका प्रमुख दैनिक अखबार प्रकाशित भएकै दिन पुग्न थालेपछि त्यसको मार स्थानीय अखबारमा परेको छ । पाँच स्पैयाँमा काठमाडौंबाट प्रकाशित हुने रंगीन अखबार पढ्न पाइन्छ^{१६} भने किन तीन स्पैयाँ तिरेर चार पृष्ठको टचाबलोइड साइजको श्यामश्वेत अखबार पढ्ने भन्ने प्रश्न पाठकहरूको मनमा उठ्ने गरेको छ ^{१७} त्यसैले राजधानीका दैनिक अखबारसँग प्रतिस्पर्धा गर्नुपर्दा स्थानीय पत्रिकाको बिक्री घटेको छ । नेपालगञ्जबाट क्षेत्रीय संस्करण ननिस्कने काठमाडौंका पत्रिका पनि सीधा बस सेवा सञ्चालन हुन थालेपछि उही दिन पुग्न थालेका छन् ।

आर्थिक समस्या

डँडेलधुराका अखबार आर्थिक संकटबाट गुजिरहेका छन् । यहाँका अखबारका सम्पादक नै प्रत्यक्षरूपमा लगानीकर्ता पनि हुन् । लगानीको अभाव र सीमित बजारका कारण आवश्यक पर्ने पत्रकार नियुक्त गर्न नसक्ने र त्यसो तुँदा गुणस्तरीय सामग्री दिन नसक्ने अवस्था छ । हिलटाइम्ससँग आफ्नै कैलपाल अफसेट प्रेस र हिमखण्ड दैनिकसँग राधाकृष्ण अफसेट प्रेस छ । तर डँडेलधुरा पोस्टसँग आफ्नै प्रेस छैन ।

यहाँका अखबारहरूको आर्थिक स्रोतको मुख्य आधार भनेकै विज्ञापन हो । स्थानीयस्तरका विज्ञापनकै आधारमा यहाँका पत्रिका चलेका छन् । जिल्ला विकास समिति, गाउँ विकास समिति, विभिन्न सरकारी कार्यालयका सूचना, टेन्डर, प्रेस काउन्सिलको वर्गीकरणका आधारमा सरकारले उपलब्ध गराउने लोकल्याणकारी विज्ञापन, बैंक, वित्तीय संस्था, कलेज, स्कूल, समवेदना, गैरसरकारी संस्थाका सूचना नै यहाँका अखबारमा छापिने विज्ञापन हुन् । तर विज्ञापनको मूल्य एकदमै न्यून छ । कहिलेकाहीं त एक हजार स्पैयाँ लिएर छानुपर्ने विज्ञापनसमेत दुई सयमा छानुपर्ने अवस्था रहेको हिलटाइम्सका सम्पादक छत्र साउद बताउँछन् ^{१८}

^{१६} हाल केही दैनिक पत्रिकाको मूल्य रु ९० छ ।

^{१७} पत्रिका बिक्रेता मदन बोगटीसँग २०६६ पुस २७ मा गरिएको कुराकानी ।

^{१८} साउदसँग २०६६ पुस २८ मा गरिएको कुराकानी ।

यहाँका अखबारहरूले पहिलो र पछाडिको पृष्ठमा बढी विज्ञापन छाप्ने गरेका छन्। डँडेलधुरामा कलकारखाना र उद्योगधन्दा खासै नभएकाले यहाँका अखबारहरूमा निजीभन्दा सरकारी विज्ञापन बढी छापिने गरेका छन्। हिमखण्ड र हिलटाइम्सले दैनिक सरदर एक पृष्ठ जति विज्ञापन छाप्ने गरेका छन्। तर डँडेलधुरा पोष्टमा आधा पृष्ठ जति मात्र विज्ञापन छापिएको देखिन्छ। हिलटाइम्स र डँडेलधुरा पोष्टभन्दा हिमखण्ड आकारमा पनि अलि ढूलो र स्थानीय समाचारलाई महत्त्व दिने भएकाले हिमखण्डको बिक्री-वितरण पनि बढी छ। हिमखण्डका सम्पादक दीपक सिंहका अनुसार अखबारमा छापिने विज्ञापनदर सस्तो भएकाले एक पृष्ठ विज्ञापनले भरिंदा त्यसबापतको आम्दानी पाँच हजारदेखि दश हजारसम्म हुन्छ।

डँडेलधुरा पोष्टका बजार व्यवस्थापक ज्ञानेन्द्र भाट भन्छन्, “आफैनै प्रेस नभएकाले अखबार छापेबापत प्रेसलाई पैसा दियो भने कर्मचारीलाई तलब दिन पैसा पुर्वैन। कर्मचारीलाई आधा महिनाको तलब र प्रेसलाई छपाइको आधा पैसा दिएर जेनतेन अखबार प्रकाशन भइरहेको छ।^{१९} उनका अनुसार डँडेलधुराका अखबारहरूलाई टिकाउनका लागि जिविसले ‘पत्रकारिता कोष’ स्थापना गरेर सकदो सहयोग गर्नुपर्ने हुन्छ। नेपाल पत्रकार महासंघका पूर्वउपाध्यक्ष एवं कान्तिपुर दैनिकका डँडेलधुरा संवाददाता डीआर पन्त भन्छन्, “पत्रकारिताबाट जीविकोपार्जन गर्न नसकेपछि यहाँका आधाभन्दा बढी पत्रकारले कुनै न कुनै रूपमा अन्य पेसा अपनाउन बाध्य छन्। यसको अप्रत्यक्ष असर पत्रकारितामा परिहरेको छ। खोजमूलक समाचार लेखुपर्ने बेला वैकल्पिक पेसामा लागेर काम गर्दा उनीहरूले चाहेर पनि खोजमूलक ग्रामीण समाचार लेख्न सकिरहेका छैनन।^{२०}

सेल्फ सेन्सरसिप

समाचार छापिएपछि आउने धम्कीका कारण यहाँका पत्रकार र सम्पादकले चाहेजस्तो समाचार लेख्न र छाप्न सकिरहेका छैनन्। आफूअनुकूल समाचार नछापिएपछि प्रकाशक र सम्पादकलाई धम्क्याउने प्रवृत्ति बढ्दै गइरहेकाले पत्रकारले समाचार लेख्नुभन्दा पहिले समाचारबारे सोच्नुपर्ने बाध्यता छ। सुदूरपश्चिम विकास क्षेत्रमा कार्यरत पत्रकारले समाचार लेखेकै कारण ज्यानसमेत

^{१९} भाटसँग २०६६ पुस २७ मा गरिएको कुराकानी।

^{२०} पन्तसँग २०६६ पुस २८ मा गरिएको कुराकानी।

गुमाएका छन्। कञ्चनपुरका पत्रकार प्रकाश ठकुरीलाई माओवादी निकटका व्यक्तिले अपहरण गरेर बेपत्ता पारिएपछि र कैलालीका पत्रकार जेपी जोशीको हत्या गरिएपछि यहाँका अरु पत्रकारले पनि आफूलाई सुरक्षित ठान्न सकेका छैनन्। त्यसको असर डँडेलधुराको पत्रकारितामा पनि परेको त छ नै यहाँकै पत्रकारलाई पनि समाचार लेखेकै कारण बेला बेलामा धम्की आउने गरेको छ। राजनीतिक पार्टीका जिम्मेवार व्यक्तिले गरेको आर्थिक अनियमितता, भ्रष्टाचार, चन्दा असुलीजस्ता समाचार प्रकाशित भएपछि प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रूपले धम्की खेल्नु परेको विभिन्न पत्रकारहरूको गुनासो छ। नेपाल पत्रकार महासंघका पूर्वउपाध्यक्ष डीआर पन्त समाचार संकलनदेखि प्रकाशनसम्म अहिले पनि माओवादीको दबाब रहेको बताउँछन्। दण्डहीनताका कारण यहाँका पत्रकार समाचार लेख्न उत्साही हुँदैनन्। राजनीतिक दल र तिनका नेताहरूले गरेको चन्दा असुली, भ्रष्टाचार, अकूट सम्पति आर्जन, अनैतिक सम्बन्धलगायतका समाचार लेख्न डराउने गरेका छन्। पत्रकारलाई सीधै धम्की नदिए पनि उनका सहयोगीलाई धम्की दिइन्छ। त्यसैले पछिल्ला दिनमा पत्रकारले धम्की आउने सम्भावना भएका समाचार कम गरेका छन्।^{१९} जिल्लामा विभिन्न संघसंस्था र सरकारी संयन्त्र भए पनि प्रेस स्वतन्त्रताका विषयमा बोलिदिने कोही नभएको यहाँका पत्रकारको अनुभव छ।

निष्कर्ष

डँडेलधुराको पत्रकारिताका केही विशेषता छन्। अखबारमा सम्पादकीय नै नलेखेर काम चलाउनु, शनिबार अखबार प्रकाशित नगर्नु, स्रोत उल्लेख नगरी काठमाडौँबाट प्रकाशित हुने अखबारमा छापिएका लेख हुबहु छान्नु, नेपाली कांग्रेसका वरिष्ठ नेता शेरबहादुर देउवाका भाषणलाई प्राथमिकता दिनु, विदेशका समाचार कम छान्नु यहाँका पत्रकारिताका विशेषता हुन्। सीमित बजार, विज्ञापनको अभाव, पुनर्लगानीको अभाव, दक्ष जनशक्तिको कमी, समाचार लेखेपछि आउने अड्चन लगायतका समस्या यहाँका अखबारले बेहोर्नु परिरहेको छ।

^{१९} डँडेलधुराका पत्रकार कान्तिपुरका डीआर पन्त, अन्नपूर्ण पोष्टका बाबुराम श्रेष्ठ, विलटाइम्सका छत्र साउद, पत्रकार महासंघ डँडेलधुराका अध्यक्ष राम धामीसँग २०६६ पुसको अन्तिम साता गरिएको कुराकानी।

धन्यवाद

यो लेख पूर्वाञ्चल विश्वविद्यालयअन्तर्गत आमसञ्चार तथा पत्रकारिता विषयको स्नातकोत्तर तहको शोधपत्र (जोशी २०६७) मा आधारित छ । शोधपत्रबाट लेख तयार गर्नका लागि मार्टिन चौतारीले 'चौतारी मिडिया फेलोसिप-२०१९' प्रदान गरेको थियो । यसका लागि मार्टिन चौतारीलाई विशेष धन्यवाद दिन्छु । मार्टिन चौतारीमा २०६८ पुस ७ मा भएको मिडिया अनुसन्धान कार्यशालामा प्रस्तुत यस लेखको प्रारम्भिक मस्यौदामाथि टिप्पणी गर्ने कान्तिपुर दैनिकका पत्रकार होम कार्की र अन्य सहभागीलाई धन्यवाद छ । साथै, लेखका विभिन्न मस्यौदा पढी परिमार्जनका लागि सुभाव दिनुहुने यस जर्नलका सम्पादकहरूप्रति पनि आभारी छु ।

सन्दर्भसामग्री

ओझा, देवीप्रसाद । २०६० । सुदूरपश्चिममा पत्रकारिता । काठमाडौँ : मार्टिन चौतारी र सामाजिक विकास तथा अनुसन्धान केन्द्र ।
 जोशी, पदमराज । २०६७ । डॅल्लधुराका दैनिक पत्रिकामा ग्रामीण समाचारको स्थिति : एक सर्वेक्षण अध्ययन । स्नातकोत्तर शोधपत्र, आमसञ्चार तथा पत्रकारिता, पूर्वाञ्चल विश्वविद्यालय ।